

Ifj. Gyergyádesz László: Kecskemét szecessziós építésze

I. MODERN ÉS MAGYAROS

Kecskeméthez kötődik a magyarországi szecessziós építészet felfedezése, még akkor is, ha akkoriban, amikor ez történt (az 1970-es és '80-as években) a város szürke volt, rejtette a kincseit, és csak a kutató szem fedezhette fel a csodáit.

Az akkori fiatal művészettörténészeknek nagy élményeket nyújtott a város és maga az országszerte meginduló szecessziósépítészet-kutatás. A Németh Lajos által szerkesztett nagy akadémiai kézikönyv (*Magyar művészet 1890–1919*. Akadémiai Kiadó, 1981) összefoglaló építészettörténeti bevezetése (Gábor Esztertől) ugyan még nem tárgyalta a koncepciózus vidéki várostervezőket/polgármestereket, jóllehet egy-egy funkcionális épülettípusnál megemlítette a vidéki (kecskeméti) példákat is (a századforduló új városházái, kaszinói között). S noha Gyergyádesz László, könyvének előszavában, azt állítja, hogy a várostervezéssel nem fog foglalkozni, bizony – és szerencsére – bemutatja a két leghíresebb kecskeméti polgármestert (Lestár Péter, Kada Elek), akiket ez a terület érdekelt, és idézi az időközben felfedezett harmadikat is, akiknek a városkonceptiója így kitapinthatóvá válik; továbbá bemutatja az alakuló városképet a korabeli képeslapok, valamint az építészeti tervek segítségével. A sűrűn idézett városházi jegyzőkönyvekkel pedig a polgárság vezetőinek/képviselőinek/megbízottainak körültekintő és felelős szemléletét illusztrálja, mely képes volt a város egyes elemeit nemcsak a városkép, de az összesség és a funkcionalitás szempontjából is számba venni.

Azonban könyvének lényege az építőművészet megjelenése Kecskeméten. Hogy milyen szerencsés is a város tekintetben, jól példázza a „legnagyobb magyar” építész, Lechner Ödön megbízása, stílusának meghonosodása és elterjedése. Egykor – az említett kézikönyvben – megkérdőjelezhető volt életművének kettévágása historizáló és szecessziós korszakra–stílusra, de Kecskeméten és az új könyvben mindez egységbe fonódik, amint minden jelentős életmű, még ha ennek csak néhány (pontosan hat) darabja köthető is Kecskeméthez: a budapesti *Kecskemét bérházától* (1873–1874) a „*víztoronnyal kombinált Rákóczi-emlék*” tervváltozataiig (1911–1912). Ugyancsak 1981-ben az ő műveinek részletesebb bemutatása (Mendöl Zsuzsa) és a követői legfőbb alkotásainak említése (Kathy Imre) adott módot a szecesszió és változatainak országos felfedezésére, mely nemzetközi viszonylatban sem sokkal korábban: az 1950-es és '60-as évek fordulóján történt, majd részletes feltárásuk mindenütt a következő évtizedekhez köthető.

Könyvkiadásunk néha már lehetővé teszi, hogy a magyarországi művészettörténet kiemelkedő fejezetei ne csak a magyar olvasóközönség előtt váljanak ismertté. (Egy példa a Lechner Ödön emlékére készült új kiállítási katalógus Sisa Józseftől: *Lechner, a Creative Genius*. Iparművészeti Múzeum – MTA BTK Művészettörténeti Intézet, 2014.) Most – végre – Kecskeméttel mint szecessziós várossal is ez történt: két nyelven olvashatunk a stílus megjelenéséről, melynek gyökerei egyúttal Lechner egyik főművéhez, a városházához kötődnek; és kibontakozásáról, mely a

A kecskeméti városháza és a főtér. Képeslap | The Kecskemét townhall and the main square. Postcard | Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét

mai Magyarországon a maga teljességében egyedülállóan példázza a modern kor városiasodásának, városban való gondolkodásának építőművészeti reprezentációját. (Melléte Szabadka és Marosvásárhely a történeti Magyarország városépítészeti csúcspontjai.) Természetesen ez összefügg a modernizáció útjára lépett Magyarország történelmével, az egyéni és helyi jogok és lehetőségek megnyílásával az 1867-es kiegyezés után (részben) függetlenedő ország társadalmi életében.¹

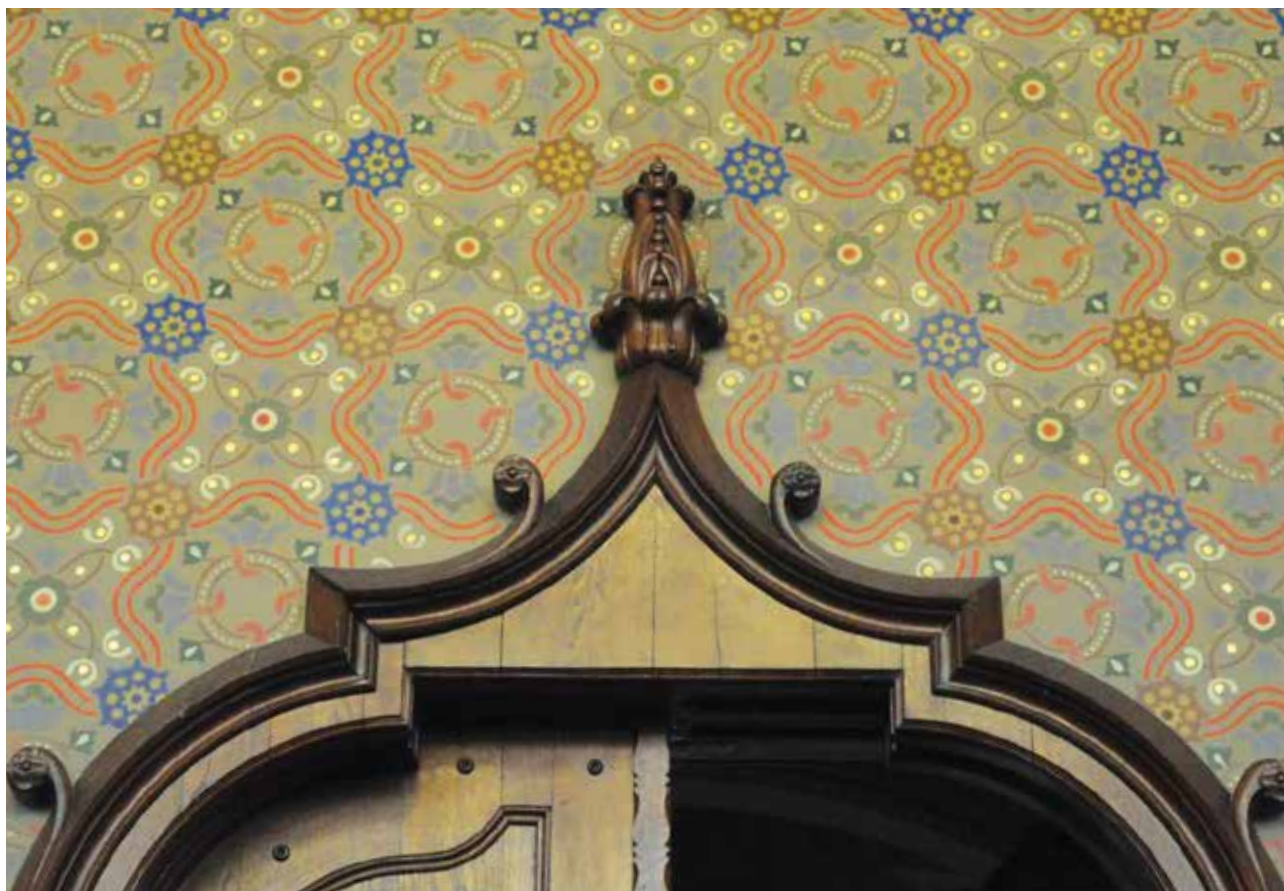
A szecessziós építészet „felfedezésének” kora után élmény volt nyomon követni az újabb és újabb generációk kutatásai során előkerült és publikált, egyre gazdagodó műtárgy- és forrásanyagot, az újabb és újabb szempontok, illetve teóriák megjelenését a szecesszió meghatározása és különféle változatainak (így a „magyar” szecesszió) leírása terén, részt venni az ezek körüli – ugyan nagyon ritka – szakmai vitákban. Kecskemét jeleskedett a saját kutatói által feltárt emléktárgy gazdagsága és koncepciózus feltárása terén (Sümei György, majd Simon Magdolna művészettörténészek), meghívva a kapcsolódó területek specialistáit is egy-egy kiállítás rendezésére a Cifrapalotába. (Emlékeztet volt például a Zsolnay-gyár tevékenységében jártas Csenkey Éva kurátori munkája itt a Zsolnay épületkerámiáról az 1990-es években.) Ezenközben a „világ” is felfedezhette Kecskemétet: az UNESCO egyik bizottsága, mely az *art nouveau/Jugendstil* emlékeinek megóvására és restaurálására szakosodott, a második, 1988-as plenáris ülését Kecskeméten tartotta. Gyergyádesz László munkássága és új könyve

(*Kecskemét szecessziós építésze I. Modern és magyaros*) ebbe a folyamatba illeszkedik, pontosabban: most a város szecessziós építészettörténetét összegző, azt számos új (vagy régi-új) adattal gazdagító és helyreigazító, kitűnő képanyaggal telítő kötet állt elő (ígérve a folytatását is).² A Kecskeméti Katona József Múzeum képzőművészeti osztályának vezetője, a Móra Ferenc-díjas Gyergyádesz László – miközben több száz (!) kiállítást rendezett a modern és kortárs magyar képzőművészet és iparművészet köréből – nemcsak módot talált a téma további kutatására, de új, az emléktárgyból következő rendszerezéssel (azaz Lechner városházája és a szecesszió összekötésével) is előállt. Erre később még visszatérek.

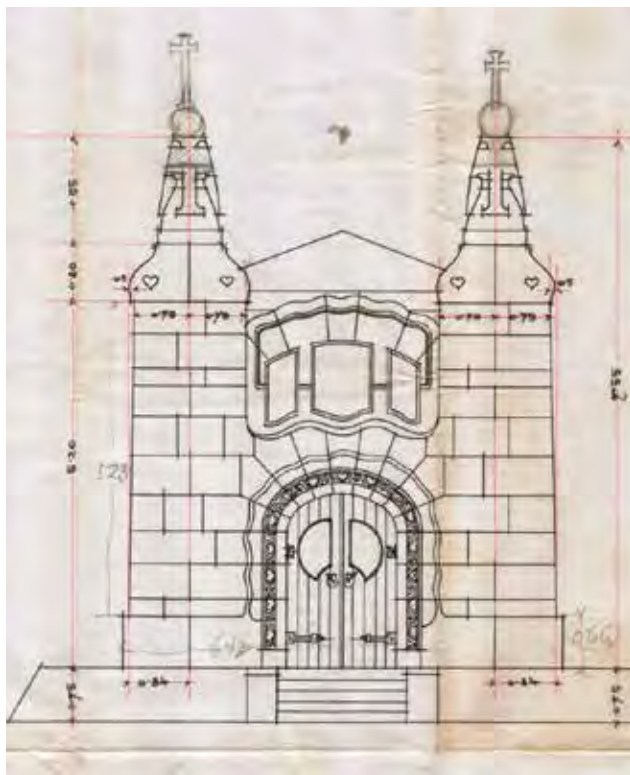
Mit és hogyan ismerhetünk meg a könyvből? Mindjárt a cím és az alcím, valamint az angol változata³ jelzi a kitűzött feladat elvi nehézségeit. Hiszen a szecesszió szó eredetileg egy bécsi művészeti mozgalom neve, és a könyv építészeti anyagában semmi bécsies nincs (amint majd nyilvánvalóan lesz a II. kötetben), ennek ellenére nálunk is a művészetek épp intézményesült, 19. századi rendszeréből való „kivonulás” lett az új jelenségek fedőneve, holott nem fedi a hazai valóságot. Már a századfordulón, azaz az Osztrák–Magyar Monarchia aranykorában felvetette a megkülönböztetés szükségességét az akkor indult *Művészet* folyóirat szerkesztője, Lyka Károly (a szerző idézi is őt) *Megfér-e a szecessziós stílus a magyar stílussal?* című cikkében, a „modern” és a „magyaros” jelzőket együtt használva. (Kár, hogy nem került idézőjelbe a könyv *Modern és magyaros* alcíme. Az utóbbi jelzőtől ugyanis ma

PÁRTOS Gyula – LECHNER Ödön: Kecskeméti városháza. A homlokzati díszítés részlete
Gyula PÁRTOS – Ödön LECHNER: The Kecskemét townhall. Detail of the facade ornamentation | 1893–1897
Fotó: Mester Éva

A kecskeméti városháza üléstermék nyíláskeretelése és falfestése | Aperture frame and wall painting in the council room of the Kecskemét townhall
Fotó: Mester Éva

MÁRKUS Géza: A Balatoni Farkas család sírkápolnájának terve
 Géza MÁRKUS: Plan of the sepulchral chapel of the Balatoni Farkas family
 1904 (Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét)

sokan idegenkednek, különösen azért, mert időközben a „magyarosch”, a szó turizmust csábító változata/értelme vulgarizálta a hagyományokat különféle utakon életteltelítő művészet értékeit.) A magyar(os) jelzőjű stíluselnevezés egyik alapja az ornamentika, mely nemcsak természetes vagy stilizált, az építészeti elemeket is átformáló növényi díszítés, a belga–francia florealis *art nouveau*-val párhuzamosan, hanem van egy, a magyar népművészettel kapcsolatba hozható, mert az építészeti fantáziát inspiráló motívumkincs. Ez pedig éppen a századfordulón vált a parasztművészetből/háziiparból nemzeti közkinccsé, amit a kecskeméti építészeti ornamentika bizonyít. Felhívva a figyelmet az ornamentikatörténet lényegi kérdéseire is: a természet stilizálása-e vagy jelekbe sűrített elemi tudás az építészettörténetben végig jelen lévő ornamentika. Mindkét feltételezést felülírja egy, a díszítményeket összefogó (végteleníthető) rendszer, mely a világról alkotott kép megjelenítése is lehet. Gyergyádesz László mindenesetre elemzi a motívumokat: az eredetüket, egyéni változataikat, különösen érdekesen akkor, amikor a Márkus Géza-féle *Cifrapalota* és egy elhíresült budapesti színielőadás, a *János vitéz* ugyancsak Márkus által tervezett kosztümjeinek párhuzamaira, a díszítményszerkezet különösségeire, összekötő elemeire felhívja a figyelmet.⁴

MÁRKUS Géza: Majolikabetét a Cifrapalota pártázatán | Géza MÁRKUS: Maiolica inlay in the parapet of the Cifra-palace | 1903
 Fotó: ifj. Gyergyádesz László

PAPP Sándor: A II. városi bérház terve (részlet)

Sándor PAPP: Plan of the urban tenement building no. II (detail)

1904 (Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét)

Nem is olyan régen, egyetemi hallgatókkal kifejezetten ornamentikakutatást végeztünk, azért is, hogy fogódzót találjunk a szecesszió hazai változatát a lehető legjobban kifejező szó megtalálásához (*Felfedező utak. Szecessziós épületornamentika a vidéki Magyarországon*. Holnap Kiadó, 2016). Próbálkozásunk ebben az értelemben nem sikerült, az összegzése is várat még magára. Pedig ahogy más a korszak német *Jugendstilje*, mint az *art nouveau*, úgy a „magyar szecesszió” is különbözik a bécsitől (legalábbis egy része). Még korábban volt egy ideám – éppen Kecskeméttől inspirálva –, hogy létezik „alföldi szecesszió”, melynek lényegét a virágos népművészet hatása, az általa megindított, Márkusnál jól látható ornamentális fantázia adná.⁵ Az egykori hallgatók később ezt megkérdőjelezték (*Alföldi szecesszió*. Szerk. Brunner Attila, Veress Dániel, kiállítási katalógus, Balogh Bertalan Művészeti Alapítvány, 2017). Az „alföldi” mindazonáltal nem jó megfelelője a „magyaros” szecesszióknak. És az sem elég kifejező, ha a korszakban használt-kialakított ornamentika újdonságát hangsúlyoznánk a történetivel szemben. (Amint a népművészetben használjuk az új stílusú népművészet vagy népzene meghatározásokat – éppen az érintett kora –, úgy megtehetnénk ezt az építészetben/díszítőművészetben is, egyszerűen újnak nevezve a magyar századforduló stílusát, hasonlóan az angolok modern = új jelzőjéhez vagy az *art nouveau* = új művészet fogalmához, még ha ez más nyelven nem is utal a stílus hazai sajátosságára.) Akárhogy is járom körül a Gyergyádesz-kötet alcímét, nem találok nála jobbat.⁶

De azért tisztázásra szorul nálunk a „modern” fogalma is, ezért itt kitérek rá. Az utóbbi félszázad magyar művé-

szettörténet-írása a századfordulót követő izmusokat nevezi modernnek, jóllehet – mint Lyka példája vagy a korszak stílusának nemzetközi névváltozatai mutatják – a szecesszió maga volt a modern. Az építészet sok kontextusa igazolja ezt: a (vidéki) városfejlesztésen és új épületfunkciókon (vagy a funkciók újragondolásán) kívül az új építőanyagok, épület- és térformák megjelenése is. Kecskemét példázza magát az építészeti modernséget: a lekerekített sarkú épülettömbök (első példái épp Lechner *Kecskemét bérháza*, majd a *kecskeméti városháza*), az ívek a külsőben-belsőben (pártázatok, nyílás- és keretelésformák, kisebb-nagyobb kupolák és új – „kagylós” – mennyezetek), az íves alaprajzba foglalható építészeti elemek (erkélyek, pilaszterek) és a boltozatok, belsőépítészeti megoldások (lásd a városháza széksorait!) egy új, a vízszintes és függőleges architektúrális szerkezettől függetlenedő, mozgásokkal telítődő, új és új kapcsolódásokra nyitott tér- és világszemlélettel függenek össze. Ezt akár organikusnak is nevezhetjük, de modernnek mindenképpen. A városháza térbeli kinyílásának egyébként szép példája

A kecskeméti városháza emeleti előcsarnokának födémáttörése

Opening in the ceiling of the upstairs vestibule of the Kecskemét town hall

Fotó: Mester Éva

Lechner fődémáttörése az emeleti előcsarnokban, amelyen keresztül fénytelibb a díszes ülésterem előtti tér.⁷

Gyergyádesz László könyve szerencsés kézzel fogja össze a stílusalapító Lechner Ödön említett két korszakát, a historizálót és a szecesszióst, hozzájuk vonva a követői munkáit. (Talán modernségük említett jellemzőit kevésbé hangsúlyozza, mert nem volt tere bajlódni könyve alcímének igazolásával. De ez még szóba kerülhet a II. kötetben.) Kecskeméten ugyanis szemléltethető lenne (és a terveket is bemutató könyv képes is szemléltetni) egy igazán nagy építész életművének és az általa befolyásolt kornak egységét a városházától a „víztoronnyal kombinált Rákóczi-emlékig”, kiegészítve a követői itt megvalósult vagy ide tervezett munkáival. Micsoda szerencsés város! És milyen jó, hogy a szerző nem tartotta magát az *Előhang*hoz, melyben azt mondta, hogy nem foglalkozik a magánépítéssel, de mégis kitér rá a *Villák és magánházak* alfejezetben, amellet, hogy a köz- és magántulajdon érdekes keveredéseit is bemutatja – például a temetői családi mauzóleum közhasználatával vagy a privát boltokat tartalmazó városi bérházzal. Ez – a személyes és a közös közelítése egymáshoz – a polgárvárossá válás érdekessége

és értéke. Lyka Károlyt idézi a szerző: „Csak Kecskemét példáját kell utánozni.” Magam is ezt mondanám.

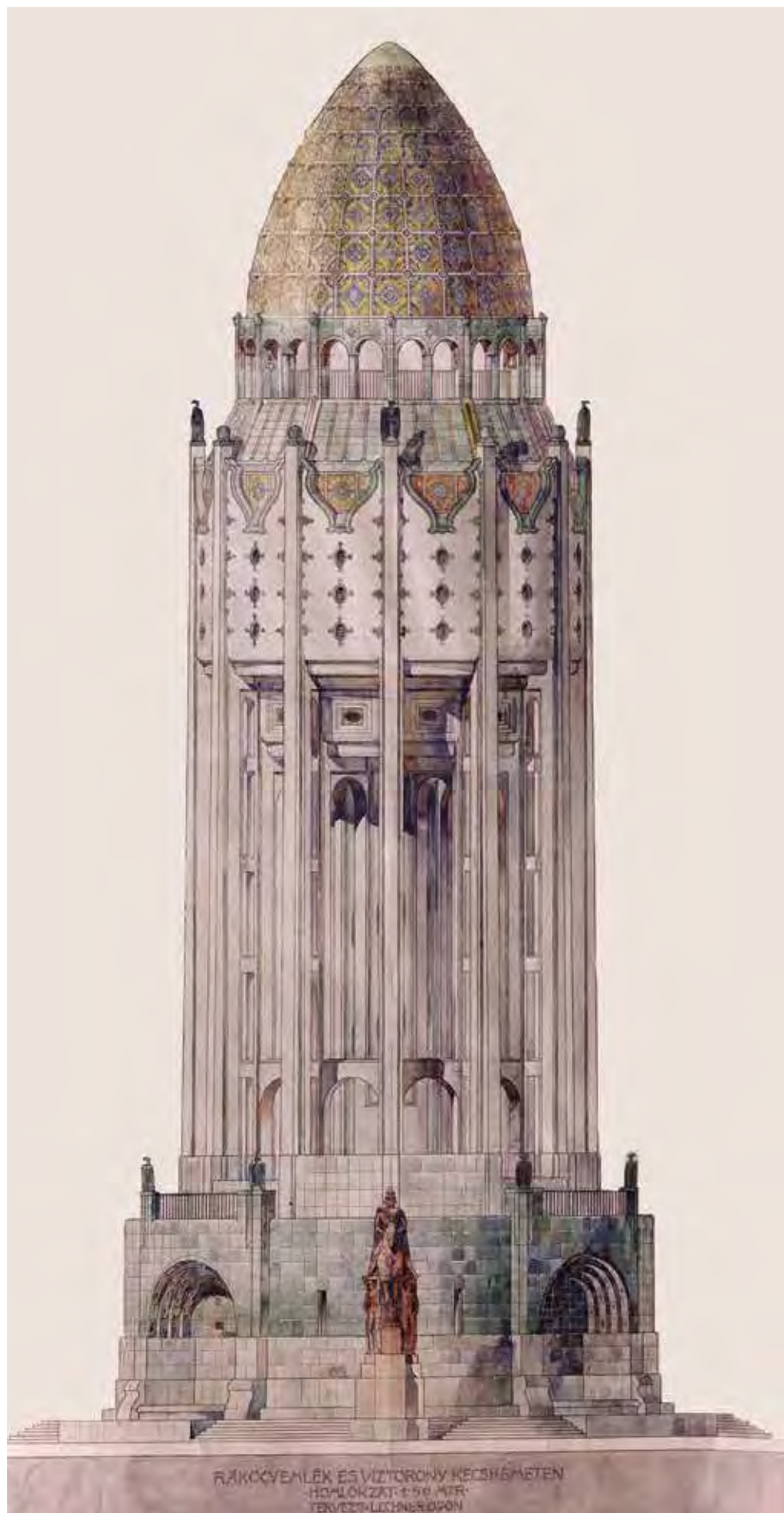
Egyet azonban mélyen sajnálhatunk, és ez a víztorony – Rákóczi-emlék kombinációjának meg nem valósulása Kecskeméten. Gyergyádesz – miként a többi tervnél-épületnél is – alaposan írja le és elemzi a tervváltozatokat, érzékelteti a különlegességüket-szépségüket, az elképzelés egyediségét, illetve kapcsolódását az építéstechnika újdonságaihoz Zielinski Szilárd építész-mérnök víztoronyainak ismertetésével. Lechner kecskeméti torony-emlékszobor kompozíciói valóban lenyűgözőek, és két, alapjaiban különböző elképzelést tartalmaznak. A várostervezés-városképzés szempontjából nagy kár, hogy nem épülhetett meg valamelyik terv, de így viszont gyönyörködhetünk a változatokban, melyek lényeges elemeit kitűnően ismerteti a könyv, így én csak egyre térek ki: a torony kupolájára. Lechner építészetét ugyanis párhuzamba szokták állítani Antoni Gaudióval, s az első víztoronyterv (látványterv) kupolája valóban rokona Gaudí *parabolatű* megoldásainak. (Gerle János boglyaív-megnevezése helyett is ajánlom ezt a nemzetközileg érthetőbb és kifejező jelzőt.) Nincs adat arra, hogy Lechner

A kecskeméti városháza bal oldali sarkának lekerekítése | Chamfering of the left corner of the Kecskemét townhall

Fotó: Bagyinszki Zoltán

LECHNER Ödön:
A kecskeméti víztorony
második változatának
homlokzati látványterve
Ödön LECHNER:
Second version
of the Kecskemét water tower,
facade view
1912
(Magyar Nemzeti Levéltár
Bács-Kiskun Megyei Levéltára,
Kecskemét)

FAKÖVEMLEK ÉS VÍZTORONY KECSKEMÉTEN
HOMLÓKZATI 1:50 MÉR.
TERVEZŐ-LECHNER ÖDÖN

ismerte volna katalán kortársának munkáit, így például a Güell-palota (1885–1889) képeit, terveit Barcelonából, melynek átriumát parabolaív tartószerkezeten nyugvó, nyílásokkal áttört (fényáteresztő) kupola fedi, mint Lechner első víztornyát is. De éppen a terek új, organikus összekapcsolásával is jellemezhető Gaudí-életmű mutat arra, hogy az épületkonstrukció megváltozása mennyire összefügg az „új” vagy modern építészet megszületésével, amit nálunk Lechner kezdeményezett. A kerámia és üveg szokatlan alkalmazásáról is elhíresült Gaudí és Lechner (valamint követői) varázslatos kerámiadíszei között is állítható a hasonlóság/egyidejűség. Lechner második víztornytervét azonban a parabola-kupola egybefüggő, külső kerámiaborításának arany fénye lenyűgöző, kora középkori templombelsőket idéz, és – kifordítva – egy egészen profán célú, ipari létesítményre került (volna). A modern építészet születését gyakran az ipari építészet fejlődésével összehozó szemlélet jegyében valamiféle hamis történetiség nyilvánulna meg Lechner e víztornytervét. A mű azonban inkább az új, vasbeton konstrukció felmagasztosítása, az új építészet emlékműve lehetett volna. Természetesen nem feledve, hogy egy valóságos emlékmű környezetét is nyújtja a kupolás torony: a Kecskeméthez – Gyergyádesz kimutatása szerint – több szálon is kötődő Rákóczi fejedelméét, megemelve-lezárva a város kiemelkedő pontjának szánt hely jelentőségét az arany ragyogásával.

E néhány példából és a könyvben elemzett *Cifrapalotából* is láthatjuk, hogy a magyar szecesszió alapjaiban (Lechner szemlélete révén) különbözött a bécsi szecessziós építészet ornamenseket is alkalmazó sík felületeitől. A Fülep Lajos, majd Moravánszky Ákos által látott rokonság tételét felülírja a modern tér- és tömegforma, valamint kapcsolatainak kidolgozása a magyar (vagy a katalán, a belga,⁸ az amerikai) építészetben.

Nagyszerű, hogy a Kecskeméti Lapok Kft. és a Kecskeméti Katona József Múzeum összefonódó segítségével megjelenhetett ez a 111 oldalas és számtalan kitűnő és egybehangzó képet tartalmazó kötet. Ráadásul meglepően korrekt a szerkesztése: a szerzőnek bizonyára egy-egy meghatározott betűmennyiséghez kellett tartania magát

LECHNER ÖDÖN: A kecskeméti víztorny és Rákóczi-emlék első változatának látványterve

Ödön LECHNER: Layout design of the Kecskemét water tower and Rákóczi memorial, first version

1911 (Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét)

Repr.: Kiss Béla

akkor, amikor a szóban forgó kép(ek) és a vonatkozó szövegek (két nyelven) együvé, azonos oldalra kerültek. Ehhez külön gratulálok a szerzőnek. Kívánhatjuk, hogy a folytatása (tartalmazva a most kimaradt Lechner-követők kecskeméti műveit is) ugyanilyen gazdag legyen, felölelve a magyar szecesszió 1981-ben még premodernnek nevezett irányának kiemelkedő műveit és a bécsi szecesszió hatása alatt készült alkotásokat is.

KESERŰ Katalin
művészettörténész

(Kecskeméti Lapok Kft. – Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét, 2019, 111 o.)

1. Egy kései, kevésbé ismert példa a művészettörténet részéről: Keserű Katalin: Bernády György – Marosvásárhely polgármestere. A kultúra jelentősége a századforduló városépítészetében. In: *Városok és műhelyek a századfordulón*. Építéstudományi Egyesület – Ernst Múzeum, Budapest, 2000, 9–15.

2. Habár a kötetnek van egy másfajta sorozatra utaló, azt keretbe foglaló főcíme: A kecskeméti Főter történelmi épületei. Remélem, a Főterre koncentráls nem korlátozza az „új” várost alkotó szecessziós stílus jelentőségének megfogalmazását.

3. A *Secession Architecture* nem jó fordítás.

4. Korábban Brunner Attila kéziratos dolgozatában jelent meg Márkus Géza motívumainak fantázia szülte volta.

5. Nemzeti gondolat a 19. század magyar építészetében – Az egyetemestől a regionális stílusig. In: *Sub Minervae nationis praesidio*. ELTE, Budapest, 1989, 102–106.

6. A pontosabb körülírásra javaslatom: Kecskemét / szecessziós építésze / Art Nouveau Architecture / I. Modern és magyar(os) / I. Modern and Hungarian.

7. Katalin Keserű: The Œuvre of the Architect Ödön Lechner (1845–1914) and Research on Lechner. In: *Ödön Lechner in Context*. Ed. Zsombor Jékely. Museum of Applied Arts, Budapest, 2015, 17–36.

8. Lásd a Barcelonában (2011. január 23. – február 28.), Budapesten (2011. március 23. – április 30.) és Brüsszelben (2011. május 15. – június 30.) rendezett vándorkiállítás többnyelvű katalógusait. Keserű Katalin: Lechner Ödön. In: *Els grans mestres del modernisme europeu [Antoni Gaudí, Victor Horta, Lechner Ödön] – Los grandes maestros del modernismo europeo – Great masters of European Art Nouveau*. Hungarofest, Barcelona, 2011; *Az európai szecesszió nagymesterei [Antoni Gaudí, Victor Horta, Lechner Ödön] – Les grands maîtres de l'Art Nouveau en Europe – Great Masters of European Art Nouveau*. Hungarofest, Budapest, 2011; *De grootmeesters van de Europese Art Nouveau [Antoni Gaudí, Victor Horta, Lechner Ödön] – Les grands maîtres de l'Art Nouveau en Europe – Great Masters of European Art Nouveau*. Hungarofest, Brussels, 2011.